

Kryszyna Marzec-Hola
WSP w Bydgoszczy

**DZIAŁALNOŚĆ
KURATORSKICH OŚRODKÓW PRACY
Z MŁODZIEŻĄ NA PRZYKŁADZIE
MIASTA INOWROCŁAWIA**

(Dzielenie z badań)

Wstęp

Obowiązek prawny zapobiegania demoralizacji nieletnich¹⁾ spoczywa przede wszystkim na rodzicach, jako obowiązanych do zapewnienia nieletniemu prawidłowych warunków do życia i stworzenia właściwego środowiska wychowawczego²⁾. Obowiązek ten spoczywa również na opiekunach, szkołach, organizacjach społecznych, organach samorządu mieszkańców i instytucjach państwowych odpowiedzialnych za wychowanie i opiekę nad dziećmi i młodzieżą.

Jednak duży procent nieletnich popada w kolizję z prawem lub jest pozbawiony opieki ze strony rodziców oraz różnych środowiskowych sił społecznych i instytucji. W takich wypadkach sąd orzeka dozór kuratora jako welnościowy środek wychowawczy. W sprawach opiekuńczych małoletnie dzieci pozostają z reguły w swoim środowisku naturalnym, przy czym sposób wykonywania obowiązków rodzicielskich podlega kontroli sądu i kuratora³⁾.

-
- 1) Przez "nieletnich" rozumie się sprawców przestępstw w wieku 13-17 lat. Sprawy prowadzone przez sąd osób poniżej 13 r. ż. są z reguły umarzane i rozpatrywane w trybie opiekuń - czym.
  - 2) Projekt ustawy o ochronie młodzieży przed demoralizacją oraz projekt ważniejszych aktów wykonawczych. W-wa 1971 r. s.3.
  - 3) Tuhan Mirza-Baranowska, J.Namowicz-Chrzanowska H., Kotus A., Wierzbicki P.: Przestępczość nieletnich w W-wie. Studium Kryminologiczne. W-wa 1971 r., s. 37.

Można wysunąć wniosek, że jedną z przyczyn pogłębiania się demoralizacji wśród nieletnich jest brak planowanego, zorganizowanego i długofalowego procesu wychowawczo-opiekuńczego z udziałem przedstawicieli resortu sprawiedliwości. W wielu wypadkach szczupła kadra kuratorów zawodowych i społecznych nie jest w stanie opiekować się systematycznie i sprawować dozoru nad wszystkimi nieletnimi powierzonymi im przez sąd.

W celu rozwiązania trudności kadrowych, mając na uwadze problem obniżenia przestępczości wśród dzieci i młodzieży, Minister Sprawiedliwości na podstawie § 2 zarządzenia nr 92 Prezesa Rady Ministrów wydał zarządzenie w dniu 27 lipca 1971 r. w sprawie utworzenia kuratorskich ośrodków pracy z młodzieżą⁴⁾. Ośrodki te tworzy się dla nieletnich, wobec których orzeczono dozór kuratorski jako środek samolstny albo dozór kuratora w okresie warunkowego zawieszenia umieszczenia w zakładzie poprawczym. Pierwsze tego typu ośrodki powstały w Warszawie w wyniku przekształcenia świetlic komitetów osiedlowych i świetlic TPD w Kuratorskie ośrodki pracy z młodzieżą. Obecnie działa na terenie stolicy 15 ośrodków - co nie jest liczbą adekwatną do potrzeb⁵⁾.

Cenną inicjatywę w kierunku tworzenia nowych placówek podjął Sąd Wojewódzki w Bydgoszczy. W ramach porozumienia z Urzędem Miejskim - Wydziałem Oświaty oraz Wyższą Szkołą Pedagogiczną w Bydgoszczy, na terenie miasta, oprócz czterech funkcjonujących zostanie powołanych dalszych 12 kuratorskich ośrodków pracy z młodzieżą, w miarę możliwości lokalowych i kadrowych. Celem niniejszego opracowania jest próba przedstawienia wyników badań nad działalnością kuratorskich ośrodków pracy z młodzieżą, ukazanie ich funkcji i zadań, jakie ośrodki spełniają bądź realizują w stosunku do nieletnich. Szczególnie zwrócimy uwagę na charakterystykę podopiecznych ośrodków, rodzaje przestępstw i ich środowiskowe uwarunkowanie, formy pracy ośrodków, skład kadrowy i funkcjonalność pomieszczeń lokalowych.

4) Patrz Dz.U. z dnia 27.VIII.1971 r. Nr 6, poz. 39.

5) H. Polesakiewicz, "b-b" - Klub znaczy Bracka "Głos Nauczycielski" 1975 nr 17.

Materiał badawczy zebraliśmy w ramach sondażu diagnostycznego oraz zastosowanej metody analizy i badań indywidualnych przypadków w liczbie 44 osób, objętych dozorem kuratorskim i uczęszczających na zajęcia organizowane przez ośrodki. Uwzględniono następujące techniki badawcze: 1/ wywiad z rodzicami, nauczycielami, kuratorami zawodowymi i społecznymi, sędziami - przeprowadzony za pomocą kwestionariusza wywiadu środowiskowego dotyczącego wychowanków ośrodków, oraz 2/ przeprowadzono badanie działalności i stosowanych form pracy w kuratorskich ośrodkach przy pomocy sporządzonej ankiety, 3/ zastosowano obserwację uczestniczącą, 4/ przeprowadzono analizę akt sądowych, dokumentów ośrodka, częściowo szkoły, oraz wywodów dziecięcych⁶⁾.

Badania były przeprowadzone we wrześniu 1975 roku w trzech Kuratorskich Ośrodkach Pracy z Młodzieżą na terenie miasta Inowrocławia, działających przy: Sądzie Rejonowym, Szkole Podstawowej nr 12, Ogródku Jordanowskim.

Jedną z przyczyn wyboru była liczba ośrodków pokrywających całkowicie zapotrzebowanie środowiska w kierunku zaspakajania potrzeb opiekuńczo-wychowawczych nieletnich przestępców oraz dzieci pozbawionych opieki rodziców, tak zwanych sierot społecznych.

1. Funkcje i zadania kuratorskich ośrodków pracy z młodzieżą w procesie wychowania i socjalizacji nieletnich

Instytucją pełniącą rolę wiodącą, integrującą w procesie wychowania jest szkoła socjalistyczna z racji swej funkcji dydaktyczno-wychowawczej jednolicie programowanej, organizowanej i kierowanej z uwagi na zasięg działania, planowość, długofalowość, przygotowaną kadrę i bazę itp.⁷⁾

6) Materiał badawczy został zebrany przez studentów Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy pod kierunkiem autorki.

7) H. Muszyński, System wychowawczy szkoły podstawowej. Poznań 1970 s. 18, 19, 20.

Nasuwa się pytanie, w jakiej zależności pozostaje szkoła o charakterze środowiskowym w stosunku do kuratorskich ośrodków. W szkołach bydgoskich obserwuje się wzrost liczby szkół realizujących formy pracy środowiskowej.

Skuteczność działalności wychowawczej uzależnia się w ogromnym stopniu od sposobów zintegrowania i zaktywizowania środowiskowych sił społecznych w rejonie szkoły⁸⁾. Szkoły zwykle nie podejmują się zadań wynikających z faktu przestępczości wśród uczniów.

Płaszczyzna współpracy w tym zakresie z wymiarem sprawiedliwości bywa niewielka. Badania dowodzą jednak, że interwencja i współdziałanie wszystkich instytucji wychowujących, w tym szczególnie szkoły w nowym układzie środowiskowym, akcja profilaktyczna i jak najsprawnie wykrywanie przestępstw pozwala obniżyć i do pewnego stopnia wyeliminować zjawisko demoralizacji nieletnich.

W naszych rozważaniach pragniemy wykazać przejęcie przez szkoły działalności profilaktycznej i resocjalistycznej⁹⁾, wspólnie z Ośrodkami, z daleko idącą współpracą sądów dla nieletnich i z wykorzystaniem sił społecznych tkwiących w środowisku. Współczesna szkoła jako instytucja skupiająca młodzież, przygotowująca ją do życia w społeczeństwie socjalistycznym pełni funkcje wielostronne: 1/ dydaktyczno-wychowawcze z uwzględnieniem funkcji diagnostycznej, 2/ opiekuńczo-wychowawcze, 3/ profilaktyczno-kompensacyjne, 4/ rekreacyjno-kreatywne¹⁰⁾. Analogicznie w działalności kuratorskich ośrodków wyodrębniają się wyżej wymienione funkcje, lecz zakres realizacji zadań z nich wynikających jest dużo mniejszy. Można więc uznać ośrodki za

8) E. Trempała, Wychowanie w środowisku szkoły. Bydgoszcz 1974 r. s. 8.

9) Przez "profilaktykę" rozumie się działalność wychowawczą zmierzającą w kierunku zapobiegania zjawiskom negatywnym z wychowawczego punktu widzenia. "resocjalizację" lub socjalizację - Wielka Encyklopedia Powszechna PWN, T.9. Wawa 1967 r. s.800, - definiuje jako oddziaływanie wychowawcze na jednostki źle przystosowane do środowiska społecznego.

10) J. Mikulski, Szkoła Środowiskowa w wielkim mieście. Wawa 1972 r. s. 86-89.

Jedną z instytucji wychowania pozaszkolnego o charakterze wspomagającym pracę szkoły, a także za placówkę zaspokajającą specjalne potrzeby dziecka¹¹⁾. Literatura pedagogiczna omawiająca lub przedstawiająca model "szkoły środowiskowej" uwzględniła podniesienie roli szkoły w zakresie funkcji profilaktyczno-kompensacyjnej np. poprzez: 1/ rozciąganie opieki nad dzieckiem w szkole i miejscu zamieszkania, 2/ prowadzenie poradnictwa wychowawczego i zawodowego, 3/ doskonalenie działań interwencyjnych w środowisku rodzin i kompensację braków tego środowiska; 4/ rozszerzenie zadań związanych z zapewnieniem bezpieczeństwa i higieny pracy; 5/ racjonalny wypoczynek i organizację czasu wolnego w osiedlach mieszkaniowych itd.¹²⁾. Nie zostały jednak wyodrębnione funkcje i zadania szkoły w odniesieniu do nieletnich przestępców. Nieletni popadający w konflikt z prawem, popadają również często w konflikt ze środowiskiem. Praca nad tą grupą dzieci, często wyobcowaną także z kolektywu klasowego, tworzącą tzw. "dziecięcy margines społeczny"¹³⁾ jest zadaniem niezmiernie trudnym i odpowiedzialnym, ponieważ obowiązek zapobiegania demoralizacji nieletnich spoczywa także na szkołach. Na potrzebę postępowania profilaktycznego, diagnostycznego, prognostycznego i terapeutycznego a także ocenę działalności pedagogicznej w środowisku zwraca uwagę E. Trempała w koncepcji szkoły o zintegrowanym środowisku rejonu szkolnego¹⁴⁾. Wg poglądów autora istnieje potrzeba tworzenia "społeczeństwa wychowującego, które od stopnia zintegrowania społeczeństwa i środowiska uzależnia wyeliminowanie negatywnych zjawisk wychowawczych i podniesienia efektów pracy wychowawczej szkoły.

Przystępując do głębszej analizy funkcji pełniących przez ośrodki należy się zastanowić, co będziemy rozumieć przez opie-

11) R. Wroczyński, Różnorodności sytuacji wychowawczych (w) *Studia Pedagogiczne. Potrzeby wychowawcze - ich zaspokajanie*. Tom XXXIII 1975 r.

12) J. Kłkowski. *Szkoła środowiskowa* ... j.w. s. 88.

13) A. Pawełczyńska. *Przestępczość grup nieletnich*. W-wa 1964 s. 208.

14) E. Trempała, *Wychowanie w środowisku...* op.cit....., s. 117.

kę w ujęciu działalności placówek tego typu... " Przez opiekę nad dziećmi i młodzieżą rozumieć będziemy nie tylko dostarczanie niezbędnych środków mających na celu zaspokajanie materialnych potrzeb okresowych lub trwałych, lecz również wzięcie odpowiedzialności za losy korzystających z opieki, za pielęgnację i rozwój...¹⁵⁾". Ośrodki kuratorskie przejmują częściowo i pełnią funkcję opiekuńczo-wychowawczą szkoły, a szczególnie rodziny. Uwidacznia się to w realizacji następujących zadań:

- a) z uwagi na ograniczenie, a także odebranie w wielu wypadkach praw rodzicielskich w odpowiedzialności za los powierzonego mu przez sąd dla nieletnich dziecka,
- b) w odpowiedzialności za los nieletniego przestępcy kuratora sprawującego dozór łącznie z rodzicami lub opiekunami,¹⁶⁾
- c) w organizacji planowanej opieki nad dzieckiem po ukończeniu zajęć szkolnych w ustalonych godzinach,
- d) w kontroli warunków materialnych rodziny i dziecka, dokonywanych przez kuratorów,
- e) w zaspokajaniu potrzeb materialnych wychowanków, organizacji dożywiania, dostarczania odzieży i pomocy szkolnych, zapomóg pieniężnych,
- f) w zapewnianiu nieletnim pomocy w nauce ze strony wykwalifikowanych pedagogów, systematycznych kontrolach postępów w nauce,
- g) w organizacji czynnego wypoczynku, z uwzględnieniem różnorodnych form rekreacji wychowanków.

W zakres funkcji wychowawczych wchodzi cele i wartości wychowania socjalistycznego poszerzone o swoiste i odrębne zadania realizowane przez ośrodki, tj. profilaktykę i resocjalizację. Cele wychowawcze osiąga się poprzez kształtowanie i rozwijanie zainteresowania i zamiłowań, organizację czasu wolnego, a także stwarzanie warunków do rozwoju, kształtowania umiejętności

15) M. Wołczyk, Aktualne problemy opieki i wychowania (w) Opieka nad dziećmi i młodzieżą w W-wie. W-wa 1965, s. 23.

16) W wypadku gdy rodzice nie zostali całkowicie pozbawieni praw rodzicielskich.

ności właściwego i wartościowego spędzenia czasu wolnego¹⁷⁾. Najważniejszym zadaniem ośrodków jest jednak działalność zmierzająca w kierunku tworzenia właściwego środowiska wychowawczego, w celu kształtowania pozytywnych postaw moralnych, w celu rozwijania sfery emocjonalnej i uczuć wychowanków, kształtowania pożądanych cech charakteru i nawyków, przedstawianie pozytywnych wzorców osobowych, tradycji kulturalnych, których brak jest niejednokrotnie w środowisku nieletniego. Tworzenie środowiska wychowawczego według S.Kowalskiego polega na "procesie uspołecznienia, jednostka uczestnicząc w rozmaitych grupach społecznych, w szczególności w grupach małych swego środowiska, i ucząc się w nich pełnienia odnośnych ról albo pełniąc je, percepuje wartości, wzory i normy społeczne w stopniu, jaki wyznacza osobowość jednostki, jej postawy pozytywne wobec omawianych wartości i norm, a negatywne wobec odchylenia od nich ..."¹⁸⁾.

Praca wychowawcza ośrodka powinna być skierowana głównie w kierunku redukcji negatywnych odchylenia od przyjętych i obowiązujących norm społecznych i prawnych.

E. Żabczyńska ujmie zjawisko przestępczości wśród nieletnich jako przejaw zaburzonej socjalizacji. Socjalizację rozumie jako proces rozwoju osobowości ludzkiej, doprowadzający do tego, że człowiek staje się jednostką uspołecznioną, przystosowuje się do życia w zbiorowości i wrasta w kulturę danego kręgu społecznego.

J.Szczepański socjalizację dziecka ujmie w kategorii procesu społecznego i określa jako "... długą serię wzajemnych oddziaływań między dzieckiem, rodziną, grupami rówieśników i otoczeniem. Osobowość dziecka jest tą osi, na którą są naniesione wszystkie zjawiska składające się na ten proces, reakcje osobowości dziecka i przekształcenia tej osobowości łączą wszystkie te zjawiska w jeden mniej więcej spójny szereg..."¹⁹⁾.

17) J.Podlaski. *Formy i metody pracy świetlicowej*. Warszawa 1972 s. 24.

18) S.Kowalski. *Szkoła w środowisku*. W-wa 1969 r. s. 173.

19) J.Szczepański. *Elementarne pojęcia socjologii*. Warszawa 1970 r. s. 468-469.

Badania sondażowe wykazały brak pomyślnych warunków do przebiegu procesu socjalizacji - warunków środowiska rodzinnego, szkolnego a także rówieśniczego. Ośrodki - przejmując częściowo funkcję opiekuńczo-wychowawczą środowiska wychowawczego, swoją pracą i ofiarnością ze strony kuratorów - mogą stwarzać warunki konieczne do zapobiegania powrotu na drogę przestępstwa i do wychowania wartościowych członków społeczeństwa socjalistycznego.

II. Charakterystyka wychowanków kuratorskich ośrodków pracy z młodzieżą

Zastosowana w trakcie badań metoda indywidualnych przypadków pozwoliła nam na ujawnienie szeregu objawów nieprzystosowania społecznego. Pierwszymi oznakami nieprzystosowania społecznego były w badanej grupie narastające trudności w nauce, niepowodzenia, które prowadziły do powtarzania klas i opóźnienia szkolnego. Nie zauważyliśmy najgroźniejszego zjawiska - przerwania nauki szkolnej. Terminu niepowodzenia szkolnego użyto w znaczeniu... rozbieżności pomiędzy wiadomościami, umiejętnościami i nawykami faktycznie opanowanymi przez uczniów a materiałem, jaki powinien każdy uczeń opanować według założeń programowych w zakresie poszczególnych przedmiotów...²⁰⁾

H. Splonek analizując niepowodzenia szkolne w aspekcie zaburzeń rozwoju uczniów, określa trudności w nauce jako sytuacje, w których dziecko pomimo starań nie potrafi w odpowiednim czasie przyswoić sobie wiedzy i umiejętności przewidzianych programem. Do drugiej kategorii zalicza sytuacje, w których uczeń wykazuje postępy w nauce, lecz czyni to kosztem dużego wysiłku zarówno swojego, jak i rodziców, a także korepetytorów. Trudności, na które dziecko napotyka są nie-

---

20) Cz. Kupisiewicz. Niepowodzenia dydaktyczne. Przyczyny i niektóre środki zaradcze. Wyd. 1, Warszawa 1964, s. 53.

współmiernie duże w stosunku do jego możliwości²¹⁾.

Uzyskane wyniki badań w odniesieniu do osób opóźnionych w nauce nie wykazały starania z ich strony i rodziny w kierunku podniesienia efektów nauczania.

Dłuższe dane z zakresu stosunku nieletnich kuratorskich ośrodków w Inowrocławiu do obowiązku szkolnego przedstawia tabela nr 1.

Tabela nr 1

Stosunek nieletnich wychowanków kuratorskich ośrodków
do obowiązku szkolnego

Wiek nieletn. w latach	Obecnie uczeszcza do klasy								O g ó ł e m		
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	w tym w kluzar- wod.	w szkole specjalnej	Razem nieletnich
8	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
9	-	3	3	1	-	-	-	-	-	1	7
10	-	-	1	3	-	-	-	-	-	-	4
11	-	-	1	3	1	-	-	-	-	-	5
12	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	3
13	-	-	-	1	3	2	2	-	-	1	8
14	-	-	-	-	1	6	1	1	2	-	9
15	-	-	-	-	-	1	1	2	-	-	4
16	-	-	-	-	-	-	2	1	3	-	3
									5	2	44

Z zestawienia wynika, iż tylko 13 osób nie powtarzało klas, co stanowi 29,61% (w tym 1 osoba o przyspieszonym obowiązku szkolnym, 1 rok), natomiast 31 osób, co stanowi 70,87%, to oso-

21) H. Spłonek. Zaburzenia rozwoju uczniów a niepowodzenia szkolne. W-wa 1973 r. s. 16-17.

by drugoroczne, w tym:

- 11 nieletnich opóźnionych 1 rok - (24,98%),
- 14 nieletnich opóźnionych 2 lata - (31,79%),
- 3 nieletnich opóźnionych 3 lata - (13,62%).

Tabela nr 1 ujmuje 2 osoby uczęszczające do szkoły specjalnej oraz 5 nieletnich, którzy kontynuują naukę w klasach typu uzawodowionego.

W określeniu podłoża niepowodzeń szkolnych wykorzystaliśmy klasyfikację przyczyn J.Konopnickiego²²⁾. Szczegółowe dane ilościowe z uwzględnieniem podziału przyczyn na: zdrowotne, społeczne oraz luki w wiadomościach wynikłe z braku systematyczności zawarte są w tabeli nr 2.

Tabela nr 2

Przyczyny niepowodzeń szkolnych podopiecznych
kuratorskich ośrodków

Przyczyny	Zdrowotne				Społeczne		Luki w wiadomościach będące efektem braku systematyczności
	opóźnienia inteligencji	zaburzenia psychomotoryczne	wady recepcji i postawy	przebyte choroby	sytuacje rodzinne	wpływ środow. poza-szkolnego	
Ilość podopiecznych ośrodków kuratorskich	11	3	4	2	32	9	26
	20				41		26

Wyszczególnionych przyczyn niepowodzeń nie można analizować w oderwaniu od pozostałych, ponieważ często występują dwie lub trzy przyczyny jednocześnie, w 93,07% (tj. w 41 przypadkach).

22) J.Konopnicki. Powodzenia i niepowodzenia szkolne. Warszawa 1966.

Na środowiskowy charakter niepowodzeń wskazuje wystąpienie takich czynników. Jak

- 1) brak systematyczności w opiece nad dzieckiem,
- 2) brak zainteresowania jego nauką,
- 3) niski poziom wykształcenia i kwalifikacji zawodowych rodziców,
- 4) nieprzystosowanie społeczne rodziców,
- 5) trudne warunki mieszkaniowe i materialne,
- 6) małe aspiracje życiowe lub ich brak w stosunku do dziecka,
- 7) atmosfera wychowawcza i struktura rodziny,
- 8) negatywne środowisko grupy rówieśniczej.

W 26 przypadkach (59,04%) przyczyną drugoroczności były luki w wiadomościach wynikłe na skutek braku systematyczności i kontroli ze strony rodziców.

Natomiast tylko w 20 przypadkach (45,4%) etiologii trudności w nauce dopatrzeć się można w przebytej chorobie, opóźnieniu inteligencji, w wadach recepcji i postawy.

W stosunku do tej grupy nieletnich można kryteria H.Spionka uznać za adekwatne, mając na uwadze organiczne podłoże niepowodzeń szkolnych.

Analiza orzeczeń bydań poziomu umysłowego umożliwiła nam ocenę ogólnego rozwoju inteligencji badanej populacji. Stwierdziłamy, iż 11 osób (tj. 24,97%) można zakwalifikować do grupy dzieci ociężałych umysłowo, przy czym dwie osoby posiadają II poniżej 67 w skali Wechslera i uczęszczają do szkoły specjalnej. Dzieci ociężałe umysłowo charakteryzuje mała samodzielność myślenia, obniżona sprawność intelektualna, brak zdolności werbalnych i niski poziom zdolności myślenia abstrakcyjnego. Łatwo również poddają się wpływom zewnętrznym, a pozostawione same sobie mają małe szanse na osiągnięcie normalnego poziomu w nauce²³⁾. Kierownictwo ośrodków, kuratorzy, szkoła, dom winni otoczyć tę grupę szczególną troską i opieką, aby upośledzenie z ograniczoną zdolnością samostanowienia o sobie nie stało się czynnikiem sprzyjającym przestępstwu oraz demoralizacji.

---

23) E.Żebrowska, Przystępność... op. cit. ..., s. 103.

W trakcie przeprowadzonej obserwacji na terenie ośrodków zwróciliśmy uwagę na objawy zaburzeń w zachowaniu: nadmierną ruchliwość, wybuchowość, agresywność bądź nieśmiałość²⁴⁾. Dane ilościowe z tego zakresu ujawnia tabela nr 3. sę .

Tabela nr 3

**Cechy osobowości ujawnione wśród wychowanków
ośrodków kuratorskich**

Cechy osobowości	Ilość wychow.	W %
Nadmierna ruchliwość	14	31,8
Drażliwość, wybuchowość	10	22,8
Agresywność	13	29,3
Nieśmiałość, niepewność siebie	7	16,2
R a z e m	44	100%

Na szczególną uwagę zasługują negatywne objawy zachowania, takie jak agresywność, w 13 przypadkach, drażliwość i wybuchowość w 10 przypadkach.

Przedstawimy i scharakteryzujemy obecnie zachowanie i warunki domowe dwóch osób, u których wymienione cechy wystąpiły w większym stopniu. W jednym przypadku była to trzynastoletnia dziewczynka, uczęszczająca do ośrodka drugi rok. Opiekę kuratora otrzymała z ramienia sądu, ponieważ rodzicom ograniczono władzę rodzicielską z powodu alkoholizmu i braku opieki nad dziećmi. Dziewczynka pochodzi z rodziny wieledzietnej, o trudnych warunkach materialnych i mieszkaniowych. Osiąga bardzo słabe wyniki w nauce, najwięcej trudności sprawia jej opanowanie wiadomości z zakresu matematyki, biologii oraz geografii. Na terenie ośrodka w stosunku

24) H.Spionek reprezentuje pogląd, iż długotrwała wadliwa sytuacja środowiskowo-wychowawcza oraz brak zrozumienia potrzeb psychicznych dziecka prowadzą często do zaburzeń osobowości.

H.Spionek, Zaburzenia w rozwoju.... op. cit. ..., s. 261.

do pozostałych wychowanków jest zaczepna, agresywna, bije młodsze dzieci, przeszkadza w odrabianiu lekcji. Trudno nawiązuje kontakt z otoczeniem. Polecenia kuratorów słucha niechętnie. W szkole zachowuje się podobnie, nie przestrzega form grzecznościowych w rozmowach z nauczycielami. W drugim przypadku na uwagę zasługuje zachowanie 16-letniego chłopca skierowanego do ośrodka z powodu popełnionej kradzieży. Nieletni pochodzi z rodziny sześciuosobowej, której brak jest stałych dochodów utrzymania (ojciec rzemieślnik często "rzuca" pracę). Rodzice nie interesują się chłopcem, jego wynikami w nauce, czasem wolnym. Dozór kuratora i skierowanie do ośrodka przyjęli z ulgą, ponieważ „... są spokojni o syna, bo w ośrodku nie wpadnie mu nic głupiego do głowy...”. W szkole chłopiec uczy się bardzo słabo, trzykrotnie powtórzył klasy, opuszcza niektóre lekcje. Nie posiada skrytykowanego zainteresowań. Czas wolny spędza "na ulicy" przy budce z piwem. Nie interesuje się również zajęciami w ośrodku, w których uczestniczy systematycznie, "bo musi". Nie czuje się tu jednak najlepiej, o czym świadczy wypowiedź "...nie mam kolegów w swoim wieku, nie ma tu nic konkretnego do robienia...". W stosunku do kuratorów obojętny, opieszale wykonuje wszystkie polecenia. Agresywny i brutalny w stosunku do kolegów. Wobec nauczycieli w szkole wybuchowy, arogancki, często kłamie. Na boisku podczas przerw bije i zaczepia młodszymi od siebie. W klasie jest niepopularny, często "bojkotowany". Zaobserwowaliśmy również kilka osób (7 przypadków) z objawami zachowania takimi, jak: niepewność siebie, nieśmiałość. Ta grupa wychowanków bardzo powoli nawiązywała kontakt z otoczeniem, nie brała udziału w zabawach, nie włączała się do rozmów, śpiewu itd.

Z przeprowadzonych rozmów z dziećmi wynika jasno, iż tylko jeden chłopiec (scharakteryzowany wyżej) czuje się źle w ośrodku, pozostałe dzieci z pobytu są zadowolone. Dowodem tego są następujące wypowiedzi: "... dobrze się czuję wśród kolegów...", "poda mi się tutaj, dostaję jeść, odrabiam lekcje, mogę się pobawić ..., bardzo lubię kolegów, bo starsi nie biją mnie ..., czuję się tu lepiej niż w domu".

Wywiady z rodzicami natomniast dostarczyły nam danych o zachowaniu się dzieci w domu. W ocenie rodziców aż w 28 przy-

padkach zachowanie ich dzieci było dobre i bardzo dobre. W 10 przypadkach uznali postępowanie dziecka jako znośne, a tylko 6 rodziców skłonnych było przyznać, iż mają z nimi trudności wychowawcze. Należy uwzględnić w wypowiedziach subiektywność oceny oraz niewielki procent tych, którzy reprezentowali dużą rezerwę w ujawnianiu objawów złego zachowania w obawie przed "groźbą" umieszczenia dziecka w zakładzie wychowawczym i poprawczym. Niewątpliwym ujemnym wpływem na przedstawione w opracowaniu negatywne objawy nieprzystosowania społecznego nieletnich wywarł system wychowawczy szkoły.

Tworząc powtarzający się stały układ wzmocnień, tzw. sytuacji bodźcowych, jakimi są kary i nagrody, szkoła nie zaprezentowała na tej płaszczyźnie dużej inwencji i pomyślności. Rozpiętość stosowanych środków wychowawczych była niewielka. Z kategorii nagród stosowano jedynie pochwały i wyróżnienia słowne w 40,86% (tj. w 18 przypadkach), a wśród 63,56% kar, upomnienia i nagany słowne z obniżeniem ocen włącznie. Werbalny charakter środków wychowawczych doprowadza często do obniżenia stopnia wrażliwości na karę i nagrodę, nie wywołując pozytywnej zmiany w zachowaniu, co znajduje potwierdzenie w odniesieniu do badanej grupy.

W charakterystyce uwzględniliśmy stopień pokrewieństwa łączący niektórych nieletnich uczęszczających do ośrodków. Bliższe dane dotyczące czterech ujawnionych rodzeństw przedstawia tabela nr 4.

Tabela nr 4

Stopień pokrewieństwa łączący nieletnich z uwzględnieniem przyczyn skierowania do ośrodków

Wiek w latach	Stopień pokrewieństwa	Orzeczenie Sądu dla Nieletnich	Przyczyny skierowania do ośrodka	Struktura rodziny
1	2	3	4	5
9,11,12, 15	bracia	dozór kuratora, ograniczenie władzy rodzicielskiej ojcu.	alkoholizm, brak opieki	rodzina niepełna (matka nie żyje)

c.d. tab. nr 4

1	2	3	4	5
10,11	brat, siostra	dozór kuratora, ograniczenie władzy rodzicielskiej obojgu rodzicom	alkoholizm brak opieki	rodzina pełna
11, 14	brat, siostra	dozór kuratora,	choroba psychiczna matki, brak opieki,	rodzina niepełna (ojciec nie żyje)
8,9, 16	siostry, brat	dozór kuratora, ograniczenie władzy rodzicielskiej rodzicom	sieroctwo społeczne	rodzina niepełna (rozwód rodziców)

Z analizy tabeli wynika, że 24,98% nieletnich w ośrodkach torodzeństwa (11 osób), które otrzymały z ramienia sądu opiekę kuratora na skutek ograniczenia władzy rodzicielskiej, nieprzystosowania społecznego rodziców, sieroctwa społecznego lub naturalnego.

Dane zawarte w tabeli uzupełniają wypowiedzi dwójga wychowanków:

- 1) Wypowiedź chłopca lat 11 "... W mojej rodzinie jest 9 osób. Mamy trzy pokoje, śpimy po dwóch. Mama z ojczymem mają osobno swój pokój. Mama, gdy przychodzi z pracy, dokończa obiad. Mama do kina nie chodzi, na telewizję patrzy, ale szybko zasypia. Ojczym nie pracuje. Przychodzi do domu pijany i rozrabia. Stale zagania nas do roboty. Jak przychodzimy ze szkoły, to jemy obiad albo czekamy jeszcze. W niedzielę chodzimy na spacer, ale każdy osobno. Ja lubię chodzić do kina...."
- 2) Wypowiedź chłopca lat 15 "... Moja rodzina składa się z 6 siostr i 4 braci. Ja chodzę do szkoły z przyuczeniem zawodu. Moja mama zmarła w szóstym roku. Z nami teraz jest ciocia i babka.

Chciałbym być u dziadka, gdyż bym miał blisko do szkoły i do kolegów z klasy. Ciocia rzadko mnie puszcza do dziadka. Jednej siostrze to wszystko wolno, ze mną to co innego, o ósmej muszę być w domu. Z kolegami nie wolno mi się bawić, bo są złodziejami w oczach cioci. Ojciec pije rzadko. Słodyczy mamy powyżej uszu. W ośrodku stwarzają nam warunki do pracy i zabawy..."

Chcielibyśmy w tym miejscu podkreślić, iż obie wypowiedzi zawierają cechy charakterystyczne środowiska wychowawczego badanej populacji.

Symptomatyczny w tej grupie jest również brak zainteresowań, których kształcenie, rozwijanie i wzbudzanie może odgrywać doniosłą rolę w procesie uspołeczniania, może również stanowić punkt zwrotny w wychowaniu nieletnich. Wśród 44 badanych osób, 9 nie posiada skryształizowanych zainteresowań (w 4 przypadkach przyczyną być może wiek 8 i 9 lat), co jest częściowo umotywowane niskim poziomem życia umysłowego i kulturalnego rodziców, jak też brakiem zainteresowań w środowisku. Pozostali badani interesują się sportem - 13 osób, czytelnictwem - 8 osób, programem TV - 7 osób, w mniejszym stopniu kolekcjonerstwem, modelarstwem - 3 osoby, hodowlą królików i gołębi - 2 osoby, kosmonautyką - 1 osoba. Procent przynależności do organizacji młodzieżowych i kół zainteresowań na terenie szkoły jest znikomy; 2 osoby należą do chóru, 3 do ZHP, 2 do koła polinistycznego oraz 1 do koła plastycznego. Charakterystyka badanej zbiorowości pozwoliła nam na dokonanie analizy czynników oddziałujących negatywnie na nieletnich oraz ustalenie przyczyn warunkujących proces demoralizacji łącznie z objawami przestępczości:

1. Pierwsze symptomy nieprzystosowania społecznego obecnych wychowanków wystąpiły na terenie szkoły: trudności w nauce, drugoroczność, opóźnienia w nauce.
2. Przyczyny niepowodzeń szkolnych posiadały w głównej mierze charakter i uwarunkowanie społeczno-środowiskowe.
3. Stosunkowo duży procent badanych zakwalifikowano do grupy ociążonych umysłowo.

4. Zaobserwowane negatywne objawy w zachowaniu mogą sygnalizować pierwszy etap zaburzeń osobowości.
5. Werbalny charakter środków wychowawczych stosowanych przez szkołę może być przyczyną braku efektów pracy pedagogicznej.
6. Małe zainteresowanie pracą organizacji młodzieżowych.
7. Większość wychowanków nie posiada ukierunkowanych i skryzalizowanych zainteresowań.

Odpowiedni pomiar wyżej wymienionych czynników i ich dokładna analiza oraz opracowanie wskaźników nieprzystosowania społecznego w odniesieniu do podopiecznych ośrodków kuratorskich, umożliwiłyby opracowanie programu terapii, profilaktyki, resocjalizacji.

III. Rodzaje przestępstw i ich środowiskowe uwarunkowanie

Problematyka wpływu czynników środowiska rodziny, szkoły, grupy rówieśniczej, środowiska lokalnego na proces wychowania i prawidłowy rozwój dzieci i młodzieży została szeroko omówiona przez literaturę pedagogiczną.²⁵⁾

25) Problematyka wpływu czynników środowiskowych na proces wychowania podjęta została w okresie międzywojennym, w pracach: Z.Mysłakowski, Rodzina wiejska jako środowisko wychowawcze. W-wa - Lwów 1931 r., Społeczne przyczyny powodzeń i niepowodzeń szkolnych. Prace z pedagogiki społecznej pod red. H.Radlińskiej. W-wa 1937 r., Wychowanie w środowisku małopolskim. Opracowali: S.Kursa, T.Pisarski, D.Grellerówna, pod red. Z.Mysłakowskiego. Warszawa - Lwów 1934 r. i innych.

Po wojnie poświęcono temu zagadnieniu wiele prac, między innymi można wymienić: Cz.Czapów, Rodzina a wychowanie. W-wa 1968 r.; S.Kawula, Rodzina wiejska a wychowanie. Toruń 1973 r.; J.Konopnicki, Zaburzenia w zachowaniu się dzieci i środowisko. Warszawa 1964 r.; M.Z.Matyjaszak, Integracja środowiska a efekty pracy szkoły. Bydgoszcz 1964 r.; J.Mikulski, Szkoła środowiskowa w wielkim mieście. Warszawa 1972 r.; poświęcone tym zagadnieniom są również Studia Pedagogiczne T.X: Środowisko i wychowanie oraz Studia Pedagogiczne T.XV: Organizacja środowiska wychowawczego, Ossolineum 1967 r.; a także prace E.Trempały.

- a) Integracja podstawowych środowisk wychowawczych a rezultaty pracy pedagogicznej szkoły. Bydgoszcz 1969 r.
- b) Wychowanie w środowisku szkoły. Bydgoszcz 1974 r. M.Winczowski, Przemiany środowiska wychowawczego wsi peryferyjnej. Wrocław 1971 r. R.Wroczyński, Wychowanie poza szkołą. W-wa 1968 r.

Przeprowadzone przez nas badania sondażowe pozwalają nam wysunąć wniosek, iż przestępstwa dokonane przez wychowanków ośrodków kuratorskich są uwarunkowane środowiskowo, a także niewydolność badanych rodzin²⁶⁾ jest zdeterminowana środowiskowo.

W badanej populacji przestępstwa popełniali tylko chłopcy w wieku 13 - 15 lat i były to kradzieże mieszczące się w kategorii przestępstw przeciwko mieniu indywidualnemu, ujawnione po raz pierwszy. Wiek, wysokość wyrządzonej szkody oraz instytucje lub osoby zgłaszające fakt kradzieży w sądzie przedstawia tabela nr 5 umieszczona niżej.

Tabela nr 5

Wartość kradzieży popełnionych przez podopiecznych kuratorskich ośrodków z uwzględnieniem wieku oraz instytucji kierującej sprawą do sądu

Wiek podopiecznych ośrodka	Ilość osób, które popełniły przestępstwo	w tym wart. wyrządzonej szkody w złotych			w tym inst. lub osoby kier. sprawę do sądu		
		100 - 500,-	501- 1000,-	powyż. 1001,-	szkoła	MO	poszkodowani
13 lat	5	3	-	2	1	3	1
14 lat	5	1	3	1	-	2	3
15 lat	1	1	-	-	1	-	-
Ogółem	11	5	3	3	2	5	4

Miejsca, w których nieletni dokonywali przestępstwa to szkoła, piwnice, strychy, mieszkania prywatne. Trzeba zaznaczyć, jakie przedmioty zostały skradzione, których wartość została umieszczona w tabeli powyżej 1 tys. zł. Były to: gołąbnik war-

26) N. Han - Ilgiewicz za rodziny niewydolne uznaje te, które nie są w stanie spełniać w sposób właściwy funkcji wychowawczych i opiekuńczych.

tości 1.500 zł, przedmioty wartościowe i pieniądze w wys. 47 tys. zł (jedna zanotowana kradzież z włamaniem), kwota wysokości 4 tys. zł, skradziona przez wychowanka swojej babci. Na terenie szkół nieletni kradli drobne kwoty pieniężne, słodycze, przybory szkolne.

Zarejestrowano w aktach sądowych także kradzieże kompotów, przecierów i soków owocowych, pustych butelek, książek, np. z serii "Tygrysa", kur, desek, anten samochodowych i w 1 przypadku kradzież grzejnika żeliwno-żebrowego. W stosunku do wszystkich nieletnich sąd orzekł jeden z najłagodniejszych środków wychowawczych - opiekę i dozór kuratora, uwzględniając fakt, iż było to pierwsze przestępstwo w ich życiu.

33 osoby, a więc reszta zbiorowości została skierowana do ośrodków przez sąd z następujących przyczyn: sieroctwa naturalnego, sieroctwa społecznego (rozbita rodzina, rozwód, nieprzystosowanie społeczne rodziców), czasowego braku opieki (np. choroba lub praca zawodowa rodziców - ujawniono 2 przypadki schizofrenii rodziców), pozbawienia, zawieszenia lub ograniczenia władzy rodzicielskiej.

Instytucjami kierującymi sprawą badanych do sądu była szkoła, milicja obywatelska, natomiast w większej grupie nieletnich, których sprawy rozpatrywano w trybie opiekuńczym, było w 2 przypadkach przedszkole i poradnia wychowawczo-zawodowa. W badanej populacji nie stwierdziliśmy dużego stopnia demoralizacji i jej przejawów, takich jak ucieczki z domu, nagany w szkole, wagary w szkole, nadużywanie alkoholu i palenia papierosów, należy więc kontynuować w ośrodkach działalność profilaktyczną i socjalizacyjną, aby uchronić nieletnich przed dalszą demoralizacją i powrotem na drogę przestępstwa.

Problem zależności między wykolejeniem nieletnich a środowiskiem rodzinnym, atmosferą domu rodzinnego, strukturą rodziny, wykształceniem, zawodem, społecznym przystosowaniem rodziców, warunkami materialnymi i mieszkaniowym a także niepowodzeniem szkolnym dziecka, podejmowany jest

przez badaczy przestępczości nieletnich²⁷⁾. B. Butrymowicz opracowała wskaźniki zagrożenia pomyślnego rozwoju rodziny jako środowiska wychowawczego. Najbardziej czułym wskaźnikiem zagrożenia rodziny według jej badań jest niepełność rodziny, kolejno na drugim miejscu zagrożenie stanowi alkoholizm, brak wykształcenia rodziców, złe warunki mieszkaniowe, następnie zła atmosfera domowa, wielozmianowość pracy matek, brak wspólnego warsztatu pracy domowej rodziców, obowiązków domowych dzieci i wspólnego wczasowania²⁸⁾.

Analizując strukturę 27 badanych rodzin zwróciliśmy uwagę iż w 19 przypadkach były to rodziny pełne, w 7 przypadkach rodziny niepełne (w tym 4 rodziny rozwiedzione, 3 rozbite) w 1 przypadku zanotowano śmierć jednego z rodziców, przy czym rodzina nie została zrekonstruowana.

Przyjmując koncepcję wychowania w rodzinie w sposób bardzo szeroki w płaszczyźnie zaspokajania potrzeb opiekuńczo-wychowawczych badania nasze ujawniły niepokojące fakty. Tylko w 4 rodzinach istniała pozytywna atmosfera wychowawcza, stosowano pedagogiczne metody wychowawcze oraz pożycie rodziców ukła-

27) Zagadnienia te uwzględniają niżej wymienione prace w całości lub fragmentach: S. Baławia, Proces społecznego wykołajenia się nieletnich przestępców. S. Czapów, Młodzież i przestępstwo Warszawa 1962 r.; N. Han - Ilgiewicz, Dziecko w konflikcie z prawem karnym. Warszawa 1965 r.; M. Kołakowska, Nieletni recydywiści (wyniki badań 500 młodocianych recydywistów), "Archiwum Kryminologii" 1960 r. T. I. P. Kryczka, Rodzina a problem wykołajenia i redukcji nieletnich przestępców. Na podstawie badań przestępczości nieletnich w Lublinie, "Studia Socjologiczne" 1962 r. nr 3; J. Lepalczyk, Wykołajenia dzieci i dorosłych w małym mieście. Wybrane zagadnienie pedagogiczno-społeczne. Ossolineum 1972 r.; A. Majewska, Dzieci młodzież i alkoholizm rodziców. "Studia Pedagogiczne" 1963 r.; T. X. H. Namowicz, Badania nad formami wykołajenia się przestępczości nieletnich "Przegląd Penitencjarny" 1966 r. nr 3; A. Pawełczyńska, Przestępczość grup nieletnich. W-wa 1964 r.; A. Strzebosz, Nieletni przestępcy i ich środowiska rodzinne a zagadnienia alkoholizmu, "Problemy alkoholizmu" 1965 r. nr 3-4; Tuhan Micza - Baranowska, J. Namowicz-Chrzanowska, H. Kotus, Wierzbicki P. Przestępczość nieletnich w Warszawie. Studium Kryminologiczne. Warszawa 1961 r. i inne.

28) B. Butrymowicz, Pomiar rodziny jako środowiska wychowawczego. Metodologia pedagogiki społecznej pod red. R. Wroczyńskiego, T. Plicha - Ossolineum 1974 r. s 416 - 417.

dało się pomyśle.

W pozostałych rodzinach badanej populacji Inowrocławia poży-
cie rodziców układało się źle, niepożądana atmosfera, konflikty,
kłótnie, stosowane kary fizyczne wobec dzieci, często brak wię-
zi uczuciowej były czynnikami destruktywnie wpływającymi na
proces wychowania.

W jednym przypadku zanotowaliśmy jaskrawy przykład braku au-
torytetu matki - syn dopuszczał się rękoczynów w stosunku do
matki. Czynnikiem wpływającym na zaburzenia funkcjonowania
rodziny są nieprzystosowania społeczne rodziców. Alkoholizm
jako patologiczne zjawisko społeczne stwierdzono u 25 osób,
przestępczość u 5 osób, w pięciu przypadkach ujawniono pros-
tytucję, a w 7 przypadkach negatywny stosunek do pracy. Je-
den przypadek z kategorii przestępczości wśród rodziców zas-
ługuje na omówienie z uwagi na wysoką szkodliwość moralną
i brak norm etycznych u ojca.

W skład badanej rodziny wchodził ojciec, 3 córki i syn. Matka
zmarła. Najstarsza córka mieszka w internacie, wobec młodszej
(14 lat) sąd orzekł dozór kuratora (uczęszcza na zajęcia w
ośrodku) z powodu braku opieki i zawieszenia władzy rodzi-
cielskiej sprawowanej przez ojca. Dzieci znajdują się pod opie-
ką ciotki, ponieważ ojciec odbywa karę więzienia w wymiarze
8 lat. Został uznany winnym, ponieważ odbywał stosunki picio-
we z córkami. Ciotka utrzymuje dzieci z zapomóg. Brak im wa-
runków do spania i nauki. Badana dziewczynka śpi na dmucha-
nym materacu. Krewna nie interesuje się badaną, nie kontaktu-
je się ze szkołą ani ośrodkiem. W stosunkach między własny-
mi dziećmi a powierzonymi jej opiece siostrzeńcami czyni wy-
raźne różnice, faworyzując swoje dzieci. Dziewczynka ukarza
się kuratorowi w ośrodku na wrogi i niechętny stosunek kuzy-
nek do niej. Bardzo wstydzi się ojca, niechętnie o nim wspom-
ina. W ciągu miesiąca uczestniczenia w zajęciach ośrodka za-
obserwowano wyraźną poprawę samooceny badanej.

Analizując poziom wykształcenia, rodzaj wykonywanego
zawodu i wiek rodziców, należy zastanowić się, czy nie są
przyczyną braku efektów wychowania.

Nie zanotowaliśmy przypadków analfabetyzmu, ale znamienym
jest fakt, że 20% rodziców posiada tylko niepełne wykształce-
nie podstawowe, 50% stanowią rodzice z wykształceniem pod-

stawowym - obie grupy pracują jako robotnicy niewykwalifikowani. 27% rodziców posiada wykształcenie zawodowe (rzemieślnicy i 1 kierowca samochodowy) a tylko 3% posiada wykształcenie średnie (technik ekonomista, były oficer Wojska Polskiego). Większość rodziców, tj. 40 osób (około 75%) mieści się w przedziale wieku 30 - 45 lat, górna granica wieku to 55 lat (tylko jeden ojciec w wieku 57 lat utrzymywał się z renty inwalidzkiej). W omawianej zbiorowości uderza fakt niskiego poziomu wykształcenia, braku kwalifikacji (wśród kobiet szczególnie jaskrawy) i aspiracji zawodowych.

Potwierdza to również brak ukształtowanych zainteresowań, racjonalnego spędzania wolnego czasu, małe zaangażowanie w działalność organizacji społecznych i politycznych.

Oceniając warunki materialne i mieszkaniowe nieletnich uwzględniono kryterium wysokości zarobków rodziców (opiekunów), renty i zapomogi otrzymywane przez dzieci w przeliczeniu na 1 członka rodziny²⁹⁾ oraz stopień zagęszczenia powierzchni mieszkania z uwzględnieniem warunków sanitarno-higienicznych, warunków do nauki i wypoczynku, wyposażenia w niezbędne sprzęty. W przypadku badanych przez nas dzieci zauważyliśmy poważne braki w zaspokajaniu takich potrzeb materialnych, jak racjonalne odżywianie, funkcjonalna i czysta odzież, miejsce do spania, nauki, wypoczynku, przybory szkolne, artykuły higieniczne. Ujawniły to wywiady środowiskowe.

Bardzo złe warunki materialne posiada 6 rodzin, niższe od przeciętnych 8 rodzin, przeciętne 10 rodzin, a tylko w 3 rodzinach poziom życia można uznać za dobry. 14 rodzin mieszka w bardzo ciężkich warunkach lokalowych. Na 1 izbę przypada od 3-4 osób i powyżej. Mieszkania są zaniedbane przez użytkowników, bez kanalizacji, ciemne, wilgotne. W warunkach przeciętnych mieszka 7 badanych rodzin, dobre warunki lokalowe posiada tylko 6 rodzin. W tych też rodzinach dzieci mają odpowiednie warunki do nauki - własne biurka lub stoły, łóżka lub miejsca do spania, przedmioty do wyłącznej dyspozycji, zabawki, sprzęt sportowy, książki (oprócz przewidzianych programem podręczników szkolnych).

29) W klasyfikacji warunków mieszkaniowych i materialnych przyjęto kryteria E. Żabczyńskiej. op. cit. s. 64.

O trudnościach natury materialnej i atmosferze panującej w badanych rodzinach świadczy wypowiedź pisemna podopiecznej ośrodka: "Moja rodzina składa się z 10 osób. Najbardziej z rodziny kocham mamę. Ojca nie mam, ponieważ mama z ojcem nie mieszka od 3 lat. Mama pracuje tylko sama. Mamy pralkę i telewizor. Mama wychowuje nas sama. Do kina nie uczęszcza, ponieważ nie ma na to czasu. Tylko czasami idzie do swojej siostry lub babci. My do ośrodka uczęszczamy bardzo chętnie, ponieważ mama nie ma dla nas czasu, pracuje od godz. 5,00 do godz. 8,00 i od godz. 15,00 do 18,30. Gdy przychodzi po pracy jest bardzo zmęczona, więc kładzie się spać. Obladyjemy w szkole, płaci za nie zakład, w którym mama pracuje".

Dziewczynka, której wypowiedź zamieściliśmy ukończyła 14 lat. Pochodzi z rodziny rozbitej z powodu alkoholizmu ojca. W kontaktach z córką ojciec utrzymuje, iż nie jest jego dzieckiem. Zarzut ten kieruje również w stronę pozostałych dzieci. W utrzymaniu licznego potomstwa ojciec partycypuje tylko częściowo. Dziewczynka była częstym świadkiem pijackich awantur. Bardzo silnie emocjonalnie związana jest z matką. Ojca nie uznaje. Wykazuje też duże przywiązanie do rodzeństwa. Na terenie szkoły i ośrodka w stosunku do wychowawców i nauczycieli jest lekceważąca, trudno nawiązuje kontakt, kłamie. Zauważa się również w jej zachowaniu objawy agresji.

Uzyskane przez nas i przedstawione w rozdziale powyżej wyniki badań potwierdzają postawiony wniosek o środowiskowym uwarunkowaniu dokonanych przestępstw, a także środowiskowym zdeterminowaniu niewydolności rodzin. Omówione zjawiska patologii i dezorganizacji społecznej rodziców były przyczyną zaburzeń w prawidłowym funkcjonowaniu badanych rodzin. Ze środowiskowym uwarunkowaniem przestępstw przemawiają również ujawnione wyżej negatywne cechy środowiska domowego wychowanków, takie jak niski poziom wykształcenia i kwalifikacji zawodowych cechujący interesującą nas populację, brak przygotowania rodziców do właściwego pełnienia funkcji wychowawczej i opiekuńczej, niewłaściwa atmosfera domowa, rozbitcie rodzin, trudne warunki mieszkaniowe i materialne itp. Chcielibyśmy jednak w tym miejscu podkreślić, iż mimo wielu negatywnych cech reprezentatywnych dla tych rodzin, wydała się nam słuszna decyzja sądu-

dotycząca pozostawienia nieletnich w ich naturalnym środowisku. Za słusznością postanowienia sądu przemawia fakt istnienia zaobserwowanych przez nas więzi emocjonalnych łączących wychowanków ośrodka z rodziną (matką lub rodzeństwem³⁰⁾. Pozbawienie nieletnich możliwości utrzymywania więzi uczuciowej z osobami bliskimi mogłoby niekorzystnie wpłynąć na przebieg procesu socjalizacji.

IV. Formy i zakres działalności badanych ośrodków

Działalność ośrodków kuratorskich nie ogranicza się tylko do kompensowania braków i zaniedbań środowiska wychowawczego (jak już powiedzieliśmy wcześniej), założeń funkcjonowania ośrodków jest także profilaktyka i resocjalizacja nieletnich. Przeprowadzone badania pozwoliły nam wyodrębnić kilka form pracy tych placówek. Pierwszą formą działalności jest organizacja zajęć i opieka nad dziećmi na terenie lokalu ośrodków. Kolejną płaszczyzną oddziaływań jest środowisko rodzinne i szkolne oraz środowisko lokalne osiedla, na terenie którego ośrodek funkcjonuje. Analizując głębiej pracę ośrodków można dokonać przeglądu form organizowanych zajęć oraz form współdziałania ze środowiskiem.

Planowe i zorganizowane zajęcia dla podopiecznych są najskuteczniejsze, gdy odbywają się cztery razy w tygodniu, po zajęciach szkolnych, w wymiarze od 3 do 3,5 godzin w ciągu dnia. Regulamin ośrodka przewiduje organizację zajęć od godziny 16 do 19-tej.³¹⁾ W ramach prowadzonych zajęć ku -

30) P.Kryczka zwraca uwagę na znaczenie więzi uczuciowej przynajmniej z jednym z członków rodziny a szczególnie z matką w procesie reedukacji nieletnich. Czynnikiem utrudniającymi wg niego utrzymywanie więzi jest np. rozbitcie rodziny, (odejście jednego z małżonków) i alkoholizm. P.Kryczka, Rodzina a problem .... op. cit., s. 151.

31) Często zdarza się, iż nieletni przychodzą wcześniej do ośrodków, tj. przed godz. 16-tą i wychodzą po godzinie 19-tej. W takich wypadkach kuratorzy przedłużają zajęcia nawet o jedną godzinę.

ratorzy zawodowi i społeczni pracujący w ośrodku udzielają nieletnim pomocy w nauce, organizują i wypełniają czas wolny poprzez koła zainteresowań, turystykę - krajoznawstwo, rekreację (poprzez sport i wychowanie fizyczne), zabawy, rozrywki - często na płaszczyźnie współdziałania z pozostałymi ośrodkami.

Plan pracy uwzględnia także rozwijanie form samorządności oraz pracę społeczno-użyteczną. Ośrodki organizują również dożywianie i udzielają zapomóg pieniężnych, o czym nadmieniono. Przedstawiając stopień realizacji poszczególnych form pracy przez ośrodki na badanym terenie, organizację systematycznej pomocy w nauce, można go uznać za niezwykle cenny i uzależnić od niego postępy w nauce nieletnich, a nawet ukończenie szkoły podstawowej - dziennej (większość badanych wykazała się dużymi lukami w wiadomościach przewidzianych programem szkolnym oraz trudnościami w przyswajaniu materiału). Od momentu powołania do życia pierwszej placówki, tj. od dnia 10 lutego 1973 r.³²⁾ ośrodki prowadzą swą działalność w oparciu o indywidualne plany pracy.

Zamieszczamy niżej dla przykładu plan pracy ośrodka funkcjonującego na terenie Sądu Rejonowego w Inowrocławiu

P l a n   p r a c y   I   K u r a t o r s k i e g o
O ś r o d k a   P r a c y   z   M ł o d z i e ż ą   p r z y
S ą d z i e   d l a   N i e l e t n i c h   w   I n o -
w r o c ł a w i u   -   n a   o k r e s   o d   9   I X   d o
31   X I I   1975   r.

Lp	C e l e	Działy	Realizacja	Termin	Uwa- g
1	2	3	4	5	6
1	Wyrabianie nawyków systematycznego odrabiania lekcji	Nauka własna	1. Systematyczne, estetyczne i samodzielne odrabianie lekcji. 2. Pomoc indywidualna w czasie odrabiania lekcji		

32) Dnia 1 listopada 1973 r. został utworzony przez Sąd Powiatowy w Inowrocławiu drugi Kuratorski Ośrodek Pracy z Młodzieżą przy Szkole Podst. nr 12, natomiast w dniu 1.IX.1975 roku rozpoczął się działalność Ośrodek przy Ogrodzie Jordanskim.

1	2	3	4	5	6
1			3. Stały kontakt z wychowawcami z poszczególnych szkół		
2	Wdrażanie do kulturalnego spędzenia czasu wolnego	II Zajęcia świetlicowe	<ol style="list-style-type: none"> 1. Czytanie czasopism i książek omawianie treści. 2. Oglądanie programów telewizyjnych młodzieżowych. 3. Pogadanki z okazji uroczystości państwowych i okolicznościowych, przygotowanie inscenizacji oraz uroczystych kominków harcerskich pt: - Warszawa - stolica Polski, - Dzień Wojska Polskiego, - Dzień Nauczyciela, - Rocznic Rewol. Październikowej - spotkanie z górnikiem 4. Umiejętne posługiwanie się grami zespołowymi i towarzyskimi. 5. Zorganizowanie kółka sprawnych rąk (nauka haftu i szydełkowania, naprawa gler świetlicowych, owijanie książek, wykonanie domków dla ptaków). 6. Pogadanki na temat szkodliwości palenia papierosów. 	<p>m-c IX</p> <p>X X</p> <p>XI XII</p> <p>m-c X/XII</p>	
		III Zajęcia rekreacyjne i sportowe	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zabawy bieżne i rzutne na wolnym powietrzu. 2. Organizowanie rozgrywek sportowych w dwa ognie, piłkę ręczną, ping-ponga i kometki 3. Zabawy dowolne na terenie Ogrodu Jordanowskiego. 4. Podchody 	<p>IX/ XII</p>	

1	2	3	4	5	6
3	Kształtowanie właściwych postaw, rozwijanie umiejętności współpracy w grupie i samorządności	IV Praca z samorządem	<ol style="list-style-type: none"> 1. Wybór samorządu, przydzielenie funkcji. 2. Przypomnienie regulaminu oraz przestrzeganie jego realizacji. 3. Przeprowadzenie współzawodnictwa między grupami. 4. Pełnienie dyżurów podczas posiłków. 		
		V Praca osobopoznawcza z kuratorami, środowiskiem rodzinnym i szkołami.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Założenie arkuszy spostrzeżeń dla wszystkich nieletnich. 2. Rozmowy indywidualne z nieletnimi i ich rodzicami 3. Wizyty w domu nieletnich 4. Wywiady w szkołach. 	do XII/74 zgodnie z potrzebami raz na 2 miesiące 1 raz w miesiącu	
4	Kształcenie postawy ideowej i społecznej nieletnich i małoletnich	VI Praca z drużyną ZHP. VII Współdziałanie z organizacjami młodzieżowymi - Kom. Hufca ZHP oraz ZFMS. VIII Kontakt z partiami polityczn. z TPDz i ZZNP	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kierowanie harcerzy na obozy i zimowiska ZHP. 2. Organizowanie spotkań z "ciekawymi ludźmi". 		Pian pracy znajduje się u druha drużyn cały kwartał

Kuratorzy - wychowawcy ośrodków wskazują na brak jednolitego programu lub wytycznych do pracy opiekuńczo-wychowawczej z uwzględnieniem zagadnień profilaktyki, socjalizacji, współdziałania ze środowiskiem. W planowaniu i organizacji zajęć w ośrodku nawiązują do opracowanych merytorycznie i metodycznie form pracy świetlicowej, a więc czytelnictwa, zajęć artystycznych (wystroju wnętrz dokonali z udziałem sił fachowych wychowankowie), różnych form zajęć praktyczno-technicznych, gier sportowych i rozgrywek³³⁾.

Niektóre zajęcia typu świetlicowego prowadzone w ośrodkach treścią i zakresem odpowiadają kołom zainteresowań, nie mają jednak formalnego charakteru kół z uwagi na małą liczbę wychowanków. Obozy zimowe, biwaki letnie, kolonie wykorzystuje się nie tylko jako formę rekreacji, wypoczynku, służą one również procesowi resocjalizacji i przystosowania społecznego, tworzą z grupy formalnej kolektyw, podnoszą samorządność, pozwalają jednostkom pełnić określone role społeczne.

Uwzględnia się także turystykę pieszą po najbliższej okolicy. Działalność kulturalno-oświatową realizują ośrodki w mniejszym zakresie i zamyka się ona w ramach przygotowania akademii w związku z ważniejszymi świętami narodowymi oraz rocznicami. Przygotowują ośrodki choinkę noworoczną, inicjują spotkania z przedstawicielami ZBoWiD-u i Ludowego Wojska Polskiego. Włączają się częściowo do programu uroczystości szkolnych, zwiedzają wystawy i muzeum, wychodzą wspólnie do kina, oglądają programy telewizyjne, słuchają muzyki itd. Realizując zadania wynikające z funkcji opiekuńczej zapewniają nieletnim jeden posiłek, który składa się z kawy, herbaty, kanapek, słodczy lub owoców. W pierwszych dniach pobytu możliwość korzystania z bezpłatnego posiłku była jednym z bodźców zachęcających do przychodzenia na zajęcia.

Z ramienia sądu ośrodki wypłacają zapomogi w wysokości 500 zł rocznie dzieciom o trudnych warunkach materialnych, fi-

---

33) A.I Z. Wlech. Poradnik dla wychowawców świetlic szkolnych. Warszawa 1971 r.

nansują całkowicie pobyt na obozach, bławakach i koloniach letnich. Drugą, niezwykle ważną płaszczyzną działalności kuratorskich ośrodków pracy z młodzieżą, jest współpraca z rodzicami i opiekunami, od niej uzależniony jest przebieg procesu resocjalizacji.

Badania wykazały brak wśród rodziców zainteresowania dzieckiem, zajęciami w ośrodkach, lekceważeniem wskazówek i rad z zakresu wychowania aż w 50%. Pokrywa się to z oceną zainteresowania rodziców dzieckiem i jego wynikami w nauce, której dokonała szkoła. W 19 przypadkach stwierdzono brak współpracy rodziców ze szkołą.

Kuratorzy społeczni i zawodowi spotykają się z rodzicami 4 razy w ciągu roku na zorganizowanych i zaplanowanych zebraniach, przeprowadzają również w zależności od potrzeb wywiady środowiskowe rozmawiając z rodzicami indywidualnie. Częstotliwość kontaktów ze szkołą podyktowana jest także indywidualnymi potrzebami nieletnich, trudnościami wychowawczymi i dydaktycznymi. W celu kontroli wyników nauczania i absencji kuratorzy kontaktują się z nauczycielami raz w miesiącu. W zakresie obowiązków kuratorów wchodzi też interwencje w zakładach pracy rodziców, w badanej populacji ilość ich jednak była niewielka. W pracy ośrodków zaobserwowano próby współdziałania z organizacjami społecznymi i młodzieżowymi, takimi jak ZBOWID, ZHP, SKS, PKPS. Wykorzystanie układu sił społecznych jest niewielkie, a więc i stopień integracji środowiska wychowawczego nie jest dostateczny. Ośrodki podejmują akcję prac społeczno-użytecznych, w ramach których zbudowano basen-brodzik, maluje się systematycznie i odnawia urządzenia do gier i zabaw, porządkuje place i boiska sportowe.

Reasumując powyższe spostrzeżenia nasuwa się kilka wniosków dotyczących pracy kuratorskich ośrodków pracy z młodzieżą:

1. Istnieje potrzeba opracowania modelu organizacyjnego oraz programu działania (z uwzględnieniem zagadnień profilaktyki i resocjalizacji nieletnich) dla wszystkich placówek tego typu.
2. Zauważa się konieczność zapewnienia pomocy metodycznej i merytorycznej z zakresu pracy świetlicowej i działal-

- ności kulturalno-oświatowej (stały kontakt z instruktorem kulturalno-oświatowym lub metodykiem pracy świetlicowej, zajęć pozalekcyjnych).
3. Zajęcia w ośrodkach powinny koncentrować się wokół zainteresowań wychowanków - kształtować je, rozwijać w ramach organizacji czasu wolnego.
  4. Należy rozwijać płaszczyznę współdziałania z rodzicami, opiekunami, szkołą i środowiskiem lokalnym w celu integracji środowiska wychowawczego.

V. Kadra i warunki materialne ośrodków

Zgodnie z zarządzeniem Ministra Sprawiedliwości w ośrodkach pracują kuratorzy sądowi zawodowi i społeczni. Instytucja kuratora społecznego pod nazwą "opiekuna sądowego" znana była już w okresie międzywojennym. Po wojnie pierwszymi kuratorami byli powołani w 1950 roku w Warszawie trzej kuratorzy zawodowi. Natomiast na terenie całego kraju Instytucję kuratora powołuje rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 lutego 1959 r.³⁴⁾ W świetle przepisów do obowiązków kuratorów zawodowych należy między innymi: udzielanie pomocy w zagadnieniu nauki, pracy, wolnego czasu nieletnich oddanych pod nadzór kuratora, sporządzanie wywiadów środowiskowych, sprawowanie nadzoru nad nieletnim, w stosunku do którego zastosowano dozór jako środek zapobiegający uchylaniu się od sądu.³⁵⁾ Wyżej wymienione czynności podejmuje kurator w stosunku do tych nieletnich, wobec których sąd zastosował środki wychowawcze i poprawcze w wypadku popełnienia przez nich czynu zabronionego pod groźbą kary. Pracę kuratorów zawodowych uzupełnia działalność kuratorów społecznych w środowisku. W zakresie ich obowiązków wchodzi następujące czynności: diagnoza środowiska wychowawczego przed wydanem orzeczenia sądu, nadzorowanie sposobu sprawowania opieki przez osoby, których władza rodzicielska została ograniczona, daleko idąca pomoc rodzicom w zakresie wychowania i opieki nad dziećmi, kontrolowa-

34) Patrz Dz.U. z 1959 r. Nr 18, poz. 113.

35) J.Tuhan Mirza-Baranowska, op. cit..., s. 32, 34.

nie sytuacji dzieci, nad którymi ustanowiono opiekę prawną. Zakres przedstawionych obowiązków poszerzony o obowiązek organizacji systematycznych zajęć dla nieletnich obejmuje kuratorów badanych ośrodków.

Przejdźmy obecnie do omówienia składu pracowników interesujących nas placówek. W każdym z ośrodków pracuje kierownik, dwóch wychowawców - kuratorów społecznych oraz 1 osoba na etacie pracownika fizycznego. Na stanowiska kierowników powołuje prezes sądu kuratorów zawodowych, zatrudnionych w pełnym wymiarze godzin w sądzie.

Kuratorzy społeczni ośrodków pracują w większości wypadków jako nauczyciele, wychowawcy, pedagodzy a na zajęcia z nieletnimi przeznaczają dodatkowo 12 godzin tygodniowo.

Wszystkim kuratorom sąd przyznaje ryczałt miesięczny tytułem zwrotu kosztów ponoszonych w związku ze sprawowanymi przez nich czynnościami. Wysokość ryczałtu nie może jednak przekroczyć kwoty 500 zł miesięcznie. W przypadku badanych ośrodków stosunek nieletnich uczęszczających na zajęcia do ilości kadry jest wystarczający. Z jednym wyjątkiem (osoba mająca wykształcenie prawnicze), wszyscy posiadają kwalifikacje pedagogiczne: 2 osoby liceum pedagogiczne, 5 osób wykształcenie ponadśrednie pedagogiczne (2 osoby-wyższe), (w tym 2 osoby uzupełniają poziom wykształcenia),

Kadrę stanowią kobiety, przeważnie mężatki o przeciętnej wieku 32 lata. Wszystkie posiadają jedno lub dwoje własnych dzieci. Łączą pracę zawodową, społeczną z obowiązkami domowymi. Najczęściej wymienianym przez kuratorów motywem podjęcia pracy w ośrodkach jest zamiłowanie do działalności społecznej, oraz zamiłowanie do pracy z dziećmi. O dużym zaangażowaniu w proces wychowania nieletnich i satysfakcji z wykonywanej pracy świadczą niżej cytowane wypowiedzi: "... praca w ośrodku daje mi dużo moralnego zadowolenia, czuję się potrzebna..., ... bardzo wykonywany zawód lubię, wykonuję go zgodnie z moją specjalizacją..., ...czuję się po prostu potrzebna powierzonym mi dzieciom..., ...jestem zadowolona, ponieważ praca w ośrodku polega przede wszystkim na kontakcie indywidualnym z każdym dzieckiem..."

W wyniku badań ustaliliśmy, iż efekty pracy sądu dla nieletnich (spadek przestępczości wśród nieletnich o 40% na terenie Inowrocławia) z zakresu profilaktyki i resocjalizacji są w dużej mierze uzależnione od dobrze pracującego aparatu społecznego, ludzi ofiarnych, zdecydowanych swój czas przeznaczyć na pracę społeczną w ośrodkach z dziećmi nieprzystosowanymi społecznie i ich środowiskiem wychowawczym.

Badane placówki charakteryzowały się różną bazą lokalową i rekreacyjną w terenie otwartym. Ośrodek działający na terenie budynku sądu dysponuje dwoma pomieszczeniami do zajęć, zapleczem sanitarnym oraz placem zabaw. Jedno z pomieszczeń służy do zajęć cichych i posiłków. Drugie pomieszczenie przeznaczone jest do zajęć głośniejszych, zabaw, spotkań, ćwiczeń ruchowych itp. Pomysłowa aranżacja wnętrza o charakterze "leśnej harcówki" stwarza kameralny nastrój. Meble i elementy wystroju zostały wykonane z drewna brzoźowego i sosnowego w formie pni, płyt, emblematów, kompozycji korzeni oraz gałęzi. Atmosferę wnętrza uzupełnia kominek. Mankamentami omawianej placówki jest zbyt mała powierzchnia w stosunku do ilości dzieci, mało atrakcyjny teren zabaw usytuowany między zapleczem budynku sądu a arestem śledczym (więzieniem), niedostateczne wyposażenie w sprzęt sportowy, mała ilość książek (lektury) odpowiednich do wieku dzieci. Drugi z ośrodków mieści się na terenie szkoły. Dysponuje jednym pomieszczeniem - świetlicą do zajęć. Korzysta także z zaplecza gospodarczego (kuchni), szatni, boiska, biblioteki i sprzętu sportowego szkoły. Na wyposażenie składają się meble, stoły, krzesła, regały, szafki oraz sprzęt audiowizualny; telewizor, odbiornik radiowy, projektor. Najlepszą bazę lokalową i rekreacyjną posiada ośrodek funkcjonujący na terenie Ogrodu Jordanowskiego. Młodzież korzysta z dużej świetlicy i sali do gier, środków audiowizualnych (telewizora, odbiornika radiowego, magnetofonu, gramafonu, projektora, rzutnika), gier stołkowych i sprzętu sportowego, książek oraz prasy w wystarczającej ilości. W osobnym pomieszczeniu w "warsztacie majsterkowicza" odbywają się zajęcia praktyczno-techniczne. Plac zabaw wyposażony jest w różnorodny sprzęt zabawowo-rekreacyjny. Dużo zieleni wysokiej i niskiej stwarza dogodne warunki wypoczynku. W okresie zimy nieletni mogą korzystać

również z lodowiska. Wszystkie ośrodki w okresie organizowania biwaków i akcji letniej wypożyczają sprzęt biwakowy od jednostek wojskowych.

Wobec wyżej przedstawionej charakterystyki badanych ośrodków godna rozważenia byłaby koncepcja tworzenia ośrodków w oparciu o już istniejącą, a nie wykorzystaną w pełni bazę młodzieżowych domów kultury, szkół środowiskowych o wysokim poziomie organizacyjnym, klubów i świetlic spółdzielczości mieszkaniowej, samorządów mieszkańców itp.

Zakończenie i wnioski

Wycinkowe badania sondażowe oraz obserwacja uczestnicząca w odniesieniu do ośrodków w Inowrocławiu nie pozwalają dokonać wnikliwej i szczegółowej analizy ich działalności, ocenić efektów pracy, upoważniają jednak do przedstawienia kilku wniosków, spostrzeżeń, propozycji, a mianowicie:

- I. Konieczna wydaje się analiza i ocena funkcji ośrodków w oparciu o badania naukowe, które uwzględniłyby działalność**
- 1/ opiekuńczo-wychowawczą i społeczną ośrodków kuratorskich,**
  - 2/ profilaktyczną, skierowaną w kierunku zapobiegania przestępczości,**
  - 3/ resocjalizacyjną, odznaczającą się różnorodnością środków wychowawczych,**
  - 4/ wspomagającą przy powrotnym wchodzeniu nieletnich w życie normalnego społeczeństwa,**
  - 5/ integrującą środowisko wychowawcze nieletnich.**

Badanie powinno objąć także losy byłych wychowanków ośrodków, ich stosunek do pracy zawodowej, aspiracji i kwalifikacji zawodowych, życia rodzinnego, ewentualnego powrotu na drogę przestępstwa itp.

- II. Związek efektywności działania w stosunku do nieletnich wymaga:**

- 1/ opracowania jednolitego programu i wytycznych z zakresu działalności profilaktycznej, resocjalizacyjnej i kompensacyjnej ośrodków,
- 2/ daleko idącej pomocy merytorycznej i metodycznej z zakresu organizacji czasu wolnego i pracy z dzieckiem ociążalym umysłowo,
- 3/ systematycznego prowadzenia arkuszy spestrzeń nieletnich, w celu obserwacji przebiegu procesu socjalizacji, poprzedzonego diagnozą i prognozą,
- 4/ zasięgania porady psychologa, psychiatry, lekarza w stosunku do osób z objawami zaburzeń w zachowaniu,
- 5/ ścisłego współdziałania i kontaktu z nauczycielami i wychowawcami szkolnymi w celu opracowania jednolitego programu terapii i kontroli procesu wychowania i nau-
czania.

III. W związku z przewagą oceny negatywnej w odniesieniu do środowiska rodzinnego wychowanków konieczne jest

- 1/ systematyczne diagnozowanie środowiska rodzinnego,
- 2/ podjęcie procesu resocjalizacji w stosunku do rodziców przy współdziałaniu zakładów pracy, służby zdrowia, MO, organizacji politycznych i społecznych, urzędów kwalifikacyjnych i innych,
- 3/ przetwarzanie środowiska rodzinnego³⁶⁾ przez ośrodki działające w kierunku stosowania pedagogicznych metod wychowania, wzrostu zainteresowania i kontroli nad dzieckiem, zmiany atmosfery w domu, podniesienia warunków materialnych rodziny (uzupełnienie kwalifikacji, podjęcia pracy zarobkowej przez matkę),
- 4/ organizowanie pedagogizacji rodziców - w pierwszym etapie zapraszanie do ośrodków z okazji np. choinki noworocznej, indywidualne rozmowy, zwiększenie liczby kontaktów, w drugim etapie wprowadzenie niektórych elemen-

---

36) W opracowaniu programu przetwarzania środowiska rodzinnego nieletnich można wykorzystać wyniki eksperymentu przeprowadzonego na terenie szkoły przez E. Trempałą w Bydgoszczy. Trempała E., Integracja podstawowych środowisk wychowawczych a rezultaty pracy pedagogicznej szkoły. Bydgoszcz 1969 r.

tów wiedzy z zakresu pedagogiki, psychologii, rozwoju fizycznego, przestępczości itd.

IV. Tworzenie ośrodków kuratorskich w oparciu o istniejącą bazę szkół środowiskowych, Młodzieżowych Domów Kultury, klubów i świetlic spółdzielczości mieszkaniowej itp., pozwoliłoby w większym stopniu na kształcenie zainteresowań nieletnich oraz lepszą organizację czasu wolnego.

V. Integracja sił społecznych tkwiących w środowisku jest jednym z warunków powodzenia pracy wychowawczej ośrodków. Współdziałać z ośrodkami winny: komitety blokowe, TPD, ADM, zakłady pracy, służba zdrowia, PKPS, MO, Poradnie Wychowawczo-Zawodowe, komitety rodzicielskie, komitety opiekuńcze, środowiskowe komisje d/s dzieci i młodzieży, kluby i świetlice młodzieżowe, sąsiedzi itd.

Koncepcja tworzenia kuratorskich ośrodków pracy z młodzieżą jest niezwykle cenna i godna rozważenia w miarę możliwości lokalowych i kadrowych. Wypełnia bowiem istniejącą lukę w systemie środków wychowawczych i poprawczych o charakterze wolnościowym i pozwala objąć wszystkich nieletnich potrzebujących opieki dozorem kuratorskim. Nie pozbawia ich naturalnego środowiska, stwarza możliwość łagodnego procesu resocjalizacji, nauki, wypoczynku. Izolują ośrodki w pewien sposób nieletnich od negatywnych bodźców środowiskowych, dostarczają środków kompensacji. Chronią nieletnich przed wykołajaniem, domoralizacją, zapobiegają tworzeniu się grup przestępczych. Koncepcja kuratorskich ośrodków pracy z młodzieżą wymaga jednak opracowania modelu programowo-organizacyjnego.